

Månadsbrev till Ekumeniska Kommuniteten i Bjärka-Säby

1 juli 2015

Kära systrar och bröder,

Jord under naglarna. Nässlor och tistlar. Basilika, libbsticka, lavendel och salvia; bin, honung och klarbär... Sommaren är lika välkommen som välgörande för kropp och själ. För egen del har kärleken till örtagården fortsatt att växa, och jag förstår något litet Johan Petersson – ägare till gården Bjärka på 1300-talet och ibland kallad "Sveriges förste kände trädgårdsmästare" – som med hängivenhet och tålmod anlade den första örtagården intill klostret i Vadstena där han än i dag står staty.

Med tiden har jag fått några favoriter i örtagården, både för deras doft, ögonfröjd och välsignelse i köket. Till den som vill börja med en egen täppa med örter rekommenderar jag – för ögat, smaken och doften – följande sex kryddplanter:

* *Timjan*. Denna lågväxande ört som är en stor familj – somliga medlemmar kan bilda sammanhängande väldoftande mattor – är en av de enklaste och mest tacksamma att odla. Den inte bara överlever vintern – i de flesta fall – men behåller ofta sina små mörkgröna blad även under snötäcket. Det händer att jag mitt i vintern går ut i örtagården och klipper av några frusna kvistar timjan och lägger i grytan. De äldsta kända recepten med timjan är tvåtusen år gamla, bland annat ett på dressing där timjan och libbsticka ska dra i olja och vin. Som alltid när det gäller färsk kryddor kan man använda timjan generöst. Jag gör då och då ett morotsbröd med färsk timjan både i brödet och som garnering. Timjan är inte svår att så, men enklast är att köpa några planter om man vill komma igång.

* *Dragon*. Den franska dragonen är en av de kryddor jag föredrar färsk framför torkad. Den färsk dragonen har en mild smak, en del tycker att den påminner om lakrits, och är användbar till mycket, inte minst fisk och ägg, för att inte tala om såser. Eller så här: blanda ner en näve hackad dragon och lite nyslungad honung i crème fraiche eller grekisk yoghurt och bred ett täcke över laxen innan den sätts in i ugnen! Enkelt och mycket välsmakande. Dragonen kommer igen vår efter vår, och växer från roten. Man kan gärna låta förra årets kvistar stå kvar till fram på våren, och då klippa ned dessa helt till förmån för de nya skotten som tidigt börjar titta fram ur jorden. Likt många av våra mest kända örter kom dragonen till Norden med munkarna på medeltiden.

* *Salvia*. Denna "teologiska" ört har fått sitt namn – salvia kommer ju av frälsa eller rädda – för att den förr ansågs utgöra bot mot det mesta. Den vanliga kryddsalvian övervintrar för det mesta och blir med åren till kraftiga buskar, medan de brokbladiga sorterna är mer känsliga. Dessa brukar jag gräva upp fram emot senhösten och sätta ner i växthusets bäddar där de skyddas mot frosten. Sedan kan de planteras ut i örtagården igen när våren anländer. På det sättet är det möjligt att få ganska kraftiga planter även av den vackra gulbrokiga salvian. Något att pröva till hembakade scones när det är dags att bjuda vännerna på afternoon tea kan vara en salviaost: blanda hackad kryddsalvia med cream cheese, en nypa salt och svartpeppar (och gärna en skvätt nyslungad honung!)

* *Vinruta*. Här har vi verkligen en ört för ögat! Vinrutan med sina vackra, klargröna blad, och de gula blommorna när de slår ut, är ett litet smycke i örtagården. Den självsår sig dessutom gärna, så att man efter några år kan få en hel liten familj med vinrutor i en örtagård – eller gräva upp och ge bort en och annan planta. I matlagningen har man ingen nytta av vinrutan, men den kan gärna användas i örtteet – där munkarna förr menade att den stillade passionerna – eller varför inte lägga några kvistar i en sommarsallad?

* *Åbrodd*. Vad vinrutan är för ögat är åbrodden för luktsinnet. Det är inte förvånande att denna hörde till en av de växter kvinnorna förr i tiden hade i sina kyrkbuketter. Åbrodden, med sina kraftigt dilliknande kvistar, har en mycket spännande doft som inte liknar något annat. När predikanten blev alltför långrandig och entonig, kunde man ta fram sin bukett och vederkvickas av doften från åbrodden...

* *Citronverbena*. Den sista av de sex är inte alltid så enkel att få tag på, men lyckas man har man en växt som både är vacker och avger en kraftfull doft och arom av citron, betydligt mer än till exempel citronmelissen. Det behövs inte många blad för att teet ska få en klar och frisk smak av citron, eller varför inte använda den som dekoration och smaksättare till desserten.

Nu kanske någon med viss förvåning anmärker att jag i min lista varken tagit med *basilikan* eller *lavendeln*, örter som många med mig har svårt att undvara. Den senare har en underbar förmåga att föröka sig genom självsådd om den trivs, och man kan med åren få fantastiska "lavendelrum" i trädgården. För en biodlare är den dessutom en verklig fröjd eftersom dess blommor älskas av bina så till den grad att de ger smak åt honungen. Att jag inte nämnt basilikan, denna ört för evigheten, beror på att örterna ovan i första hand är tänkta för en liten kryddtärpa utomhus, och basilikan blir nästan alltid trött och trist när man sätter den i landet. Självt har jag basilikorna i växthuset. Låt gärna basilikan växa i krukor; man kan då låta den stå utomhus varma dagar och ljumma nätter, men skydda den när regnet och blåsten kommer genom att ta in krukorna. Basilikorna föredrar jag att fröså, och gärna prova lite olika sorter av. Men kanelbasilika, thaibasilika, helig basilika och allt vad de heter i all ära – den klassiska basilikan är "kungen" (basilika betyder kung), överlägsen, och få saker slår en hemmagjord pesto som blandas direkt i den ångande pastan!

En av sommarens stora kyrkliga händelser så här långt har varit den uppmärksammade *encyklika* som biskopen av Rom, påven Franciskus, nyligen utkom med. En påvlig encyklika är en undervisande rundskrivelse utsänd till hela den katolska kyrkan med vägledning i olika lärofrågor. Encyklikorna brukar få namn efter dess inledande ord, och den senaste heter *Lovad vare du*, eftersom den inleds med en lovsång till Skaparen med ord lånade av Franciskus av Assisi i hans hymn *Skapelsens lovsång*, populärt känd som "solsången".

Lovad vare du har karaktären av ett profetiskt manifest, en kraftfull kallelse till "ekologisk omvändelse". Efter den inledande lovsången uttrycker påven sin djupa nöd över de globala hoten mot både skapelsen och jordens fattiga. I sitt manifest riktar han sig inte bara till sin egen kyrkas troende eller ens till kristenheten i stort; med profetiskt patos vänder han sig till "varje människa som lever på denna planet". Han uppmanar till protest mot miljöförstöring och orättvisor, och kritiserar de rikas och mäktigas ligkiltighet. Skapelsen kan inte betraktas och behandlas skild från oss, menar påven: "Vi är en del av naturen, innesluten i den och därför i oupphörligt samspel med den." Vad vi människor gör mot naturen gör vi djupast sett mot oss själva och varandra. Miljöförstöringen vittnar om hur relationen mellan människan

och miljön har skadats. Därför är vår behandling av naturen en synd som vi i handling måste omvända oss från.

En av dem som på plats i Rom kommenterade encyklikan när den offentliggjordes var metropoliten Johannes Zizioulas, en av den ortodoxa världens ledande teologer i dag och den ekumeniske patriarken Bartholomeus högra hand. Bartholomeus, som brukar kallas "den göra patriarken", har varit en föregångare när det gäller frågor om miljön, och påven medger gärna att han låtit sig inspireras av vad denne skrivit i ämnet. Jag vill här återge och reflektera över något av det Zizioulas sa när han i tre punkter kommenterade påvens encyklika: sambandet mellan teologi och ekologi, den andliga dimensionen av den ekologiska krisen och slutligen encyklikans ekumeniska betydelse.

1. *Teologi och ekologi.* Vad har ekologi med teologi att göra? frågar Zizioulas. Frågan kan vara berättigad eftersom traditionella handböcker i teologi knappast berör ämnet. Detsamma gäller kursplanerna i de teologiska akademierna och högskolorna. Här har det oftast varit människan och hennes frälsning som stått i centrum. Encyklikan vill nu ändra på detta, och ägnar ett helt kapitel åt detta viktiga samband. Och för den som vill ägna ämnet ett bibelstudium är det inte svårt att finna gott om stoff.

Medan västerländska kristna, när det kommer till skapelsen, har en tendens att upptas av frågorna kring evolution och kreationism uppehåller sig de bibliska författarna ytterst litet vid frågan om livets ursprung. Ett enda självklart svar ges, inget annat behövs: "hos dig är livets källa".¹ Långt viktigare är frågan om hur skapelsen – jorden, människorna, djuren, ja, allt som lever, andas och växer – förhåller sig till Gud och till varandra. Till detta tema återvänder den bibliska traditionen oupphörligen, från Första Moseboken och genom hela Torahn, till profeterna och Nya testamentet fram till Uppenbarelseboken. Andligt och fysiskt är inte åtskiljbart inför den Gud som är alltings Skapare. Guds förbund med Israel är aldrig ett tvåpartsförbund – mellan Gud och människan eller Gud och Israel – det kan snarare liknas vid ett trepartsförbund: den tredje parten är *landet*, vilket ska förstås som naturen i sin helhet. När Herren säger att han ska minnas sitt förbund med Abraham, glömmer han inte att tillägga: "och landet skall jag minnas."² Genom våra kroppar står vi i ett förhållande till jorden – vi måste äta, dricka och andas för att kunna leva – och behöver därför leva i harmoni med naturen så att denna blir en "god plats" för allt levande.

Tron på Gud som skapare måste få självklara ekologiska konsekvenser menar påven och skriver i sin encyklika att "det mänskliga livet är rotat i tre grundläggande och med varandra nära förbundna relationer: med Gud, med våra medmänniskor och *med själva jorden*." Den tredje sidan har alltför ofta förbisetts inom teologin, istället har människan upphöjts på ett sätt som tillåtit henne bruka jorden, inte med vördnad för dess helighet, utan snarare som råmaterial för sin egen tillfredsställelse. Zizioulas konstaterar att en dylik lättsinnig attityd i förhållande till miljön innebär en konflikt inte bara med tron på Gud som skapare utan också med en annan av de grundläggande hörnstenarna i evangeliet: tron på Kristi inkarnation. "Genom att anta mänsklig natur, förenade sig Guds son med skapelsen i dess helhet."

Men det finns även en annan sida av vår tro som ur ett ekologiskt perspektiv berör kyrkans hjärta: firandet av eukaristin. I mässan frambär kyrkan den materiella världen till Gud i form av bröd och vin. Genom detta sakrament helgas rum, tid och materia. Med tacksägelse (*eucharistia*) lyfts de upp till Gud och tas emot som hans gåvor till oss. "Skapelsen tas emot som Guds gåva, och istället för att vara skapelsens ägare, är människan dess präst", säger

¹ Ps 36:10.

² 3 Mos 26:42.

Zizioulas. Han visar hur de grekiska kyrkofäderna, inte minst Gregorios Palamas på 1300-talet, framhåller hur hela skapelsen är genomträngd av Guds närvaro genom de gudomliga energierna. Allt förkunnar Guds härlighet, upprepar vi gång på gång när eukaristin firas. Människans kallelse är att som skapelsens präst leda den kosmiska kören i lovsången till Skaparens ära. ”Denna förståelse av människans plats och uppdrag i skapelsen är gemensam för den kristna traditionen i både öst och väst, och av avgörande betydelse för odlandet av ett ekologiskt ethos”, menar Zizioulas.

2. *Den andliga dimensionen.* Påvens encyklika tvekar inte att beskriva den globala ekologiska krisen som ett andligt problem. Den ursprungliga, och naturliga, relationen mellan människan och jorden har skadats av synden. I dag är det nödvändigt att kyrkan i sin undervisning om synd även sätter ord på den ”ekologiska synden”: våra övergrepp mot miljön. Zizioulas kommenterar: ”En omvändelse som inte också sträcker sig till de skador vi orsakat naturen, både som individer och som samhälle, är en ofullständig omvändelse.”

Redan genom syndafallet uppstår disharmoni i förhållandet mellan människan (*adam*) och jorden (*adama*). ”Förbannad skall marken vara för din skull ... törne och tistel skall den ge dig.”³ Människans alienation från Gud får allvarliga konsekvenser för miljön. Profeterna i Israel framhåller hur fäst Gud är vid landet, och låter oss höra Guds sorg över den förhärjade marken: En poetisk text hos profeten Jeremia ger uttryck för detta:

Herdar i mängd har härjat min vingård,
trampat ner min ljuvliga åker.
Min ljuvliga åker
har de gjort till en öde öken.
De har ödelagt den,
sörjande och öde ligger den framför mig,
hela landet är förött,
ty ingen bryr sig om det.⁴

Ty ingen bryr sig om det. Likgiltigheten inför landet – marken och miljön – har alltid gått hand i hand med den andliga lättjan, glömskan av Gud. Herren drabbas lika hårt av båda. Märk hur marken här personifieras: den ligger ”sörjande”. På grund av människornas hårda hjärtan ”sörjer jorden och utmarkernas beten vissnar”, säger Jeremia senare.⁵ En tanke som återkommer i Paulus uttrycksfulla ord om skapelsens ”otåliga längtan” och dess ”rop som i födslovåndor”.⁶ Jorden är allierad med Gud i sitt lidande och sin klagan, den sargade miljön ropar till himlen, den blir ett tecken på människans bortvändhet från Gud. Profeten Hosea anspelar på denna dialog mellan himmel och jord: ”Den dagen skall jag svara, säger Herren, jag skall svara himlen, och himlen skall svara jorden, och jorden skall svara säden och vinet och oljan.”⁷ När människan sviker sitt ansvar reagerar jorden häftigt, själva ”naturen uppträder som Guds ’megafon’ för att väcka en ohörsam värld”, som teologen Hilary Marlow vid Cambridge uttryckt det. Istället för att förkunna Guds härlighet, som i psalm 19, förkunnar naturen Guds vrede, och dras in i den pågående dialogen mellan Gud och hans folk.

³ 1 Mos 3:17-18.

⁴ Jer 12:10-11.

⁵ Jer 23:10.

⁶ Rom 8:19, 22.

⁷ Hos 2:21-22.

När vi nonchalerar och misshandlar miljön syndar vi mot Gud, och naturen sörjer och deltar i Guds vrede. Den ekologiska synden har sin rot i människans girighet, något som vi kan avläsa i den individualism som gör strävan efter personlig lycka och tillfredsställelse till tillvarons mål. Vi blundar för hur denna synd har en viktig social dimension: ett ansvarslöst utnyttjande av naturen för eget välbefinnande slår hårdast mot de svaga och fattiga i den mänskliga familjen. "Den ekologiska krisen går hand i hand med växande social orättfärdighet", skriver Johannes Zizioulas. "Vi kan inte med framgång bemöta den ena utan att samtidigt ta itu med den andra."

Zizioulas efterlyser vad han kallar en "ekologisk askes" när han läser påvens encyklika. Det kan låta långsökt att här hänvisa till ökenfäder och asketer, men i berättelserna om de tidiga ökenasketerna kommer alla föreställningar om världsfrånvändhet på skam. Askesen hos dessa går på ett slående sätt hand i hand med en djup ömhet och tillgivenhet för skapelsen. "Det handlar inte om romantik", säger Zizioulas, "men speglar övertygelsen att det finns en organisk enhet mellan oss själva och naturen, ett ömsesidigt beroende som gör att vi delar samma liv och samma öde eftersom vi har samma skapare."

Det är begripligt om askes inte väcker ovationer i en kultur som vant sig vid att mäta framgång och lycka i ökad konsumtion. Men även om vi inte kan förvänta oss att vårt samhälle ska tillämpa den askes som vi möter hos Franciskus av Assisi och ökenfäderna, är "askesens ande och ethos", som Zizioulas kallar det, nödvändig om vår planet ska överleva. Om vi tillsammans ålägger oss ett konsekvent mått av återhållsamhet i vår konsumtion och vårt utnyttjande av naturens resurser tar vi viktiga steg på omvändelsens väg.

3. *Encyklikans ekumeniska betydelse.* Zizioulas beskriver hur ekumeniken har tre sidor. Han kallar dem tidens ekumenik, rummets ekumenik och den existentiella ekumeniken.

Med *tidens* ekumenik menas vår strävan som kristna att enas utifrån det faktum att vi har en gemensam tvåtusenårig tradition, grundad på Bibeln och kyrkofäderna. Detta är ofta den form av ekumenik som dominerar i de officiella ekumeniska dialogerna, och vi vet alla att det går framåt med snigelfart. Som Gunnel Vallquist uttryckt det: "Denna form av ekumenik är ett evighetsarbete som knappast har förutsättningar att fullbordas innan tidens slut."

Rummets ekumenik kommer till uttryck när kristna från olika traditioner och delar av världen kommer samman för att dela erfarenheter, och inte minst förenas i gemensamma aktioner och möten. Varje gång det sker vittnar vi tillsammans om kyrkans universalitet.

Till dessa två, som dominerat den ekumeniska scenen under de senaste hundra åren, vill Zizioulas lägga en tredje som han alltså kallar *existentiell* ekumenik. Han definierar det som vår strävan att tillsammans konfrontera de avgörande existentiella utmaningar som i dag möter mänskligheten som helhet – inte bara på vissa platser eller som något som enbart berör vissa grupper av människor. "Ekologin är här den utan tvekan mest självklara kandidaten", menar han.

I det avseendet är den senaste påvliga encyklikan inte begränsad till frågan om ekologi som sådan. Den får indirekt till följd att vi som splittrade kristna utmanas att förenas för att med gemensamma beslut och krafter möta ett av de allvarligaste hoten mot vår värld just nu. Zizioulas skriver avslutningsvis i sin kommentar: "Vi lever i en tid när fundamentala existentiella problem överbryggat de traditionella skillnaderna mellan våra traditioner och relativiserat dessa nästan intill obefintlighet. Se till exempel på vad som händer i

Mellanöstern i dag: Frågar de som förföljer de kristna vilken kyrka eller konfession de tillhör? Här realiseras den kristna enheten de facto genom förföljelse och blod – *martyriets ekumenik*.”

För oss som ekumenisk kommunitet menar jag att encyklikan, och det ljus Johannes Zizioulas ”exeges” kastar över den, är av största betydelse, och jag vill gärna uppmuntra oss att personligen och tillsammans reflektera och samtala kring de frågor den väcker. Inför det faktum att påven här inte bara vänder sig till sina egna utan uttryckligen tilltalar ”varje människa”, behöver vi lägga ner all konfessionell prestige och lyssna nogsamt. Och inte minst Zizioulas ord om att den ekologiska krisen transcenderar våra traditionella skillnader, behöver tas på största allvar. Att ägna överdriven tid och energi åt åtskiljande frågor, som i ljuset av de större existentiella hoten framstår som perifera, är knappast att främja enheten och mänsklighetens framtid. Påvens encyklika är inte bara en kallelse till ”ekologisk omvändelse”, den är en kallelse till enhet – enhet mellan kristna, men också enhet mellan folken och nationerna.

Något av det mest fruktbara vi kan göra just nu är att samtala om vad denna omvändelse konkret behöver innebära och hur vi kan tillämpa en ”ekologisk askes”. Det samtalet kan gärna föras i ljuset av följande två vägvisare i vår Regel:

- Att eftersträva en livsstil präglad av enkelhet och ekologisk hållbarhet i ansvar för skapelsen, liksom återhållsamhet i bruket av medier för att kunna söka den inre stillhet som är en förutsättning för ett liv i uppmärksam kärlek.
- Att i solidaritet med världens fattiga ta steg för ett miljövänligare liv och göra konkreta insatser för att dela med sig av sitt överflöd.

Låt mig slutligen få påminna om hur denna i grunden allvarliga encyklika samtidigt genomsyras av en ton av tillförsikt och hopp, likt alla påvens budskap, som också här visar sitt släktskap med den helige Franciskus av Assisi. Jorge Bergoglio, som tagit sitt namn efter denne och blivit känd av världen som den leende påven, skapar inte dysterhet bland dem som lyssnar till honom. Men han vädjar till vår frihet: ”Människan är kapabel till det värsta, men har också förmåga att resa sig över sig själv, att välja det som är gott och att börja på nytt.”

Er i hoppet förenade,

